

Boeren op de Haghorst in de zeventiende en achttiende eeuw

door Jan van Helvoirt

In het jaar 1662 telde men op de Haghorst 50 boerderijen. Het Collectboek van de Verpondingen van 1718 gaf bijna 70 namen. In 1751 was dat aantal teruggelopen tot 45 en in 1792 woonden er op de Haghorst nog 42 gezinnen. In 1900 waren er dat nog ongeveer 33. Standvastig waren de boeren niet altijd. Hendrick Laureys de Cort was op 21 februari 1683 getrouwd met Jennemie Verrijth, dochter van mr. Lambrechts Verrijth. In 1696 huurde hij boerderij *de Nykool* in Beek *aen het Slipbroek*. In 1698 boerde hij op de Haghorst en weer later erfde hij een hoeve *aen 't Lurenseynt* in Diessen. In 1725 verkocht hij zijn meubele goederen, *peert, beesten en bouwgereetschap*, aan zijn kinderen voor f 245,-. Alleen het koren op het veld, zijn bed en een kist hield hij voor zich zelf. In 1729 vervielen zijn kinderen in armoede.

Lang niet altijd werden de boerderijen door de eigenaren bewoond. Rond 1810 had Martinus Huysmans, de eerste Beekse burgemeester na de Franse periode, twee boerderijen op de Haghorst in bezit. Mijntjeshoef werd bijna altijd bewoond door pachters en de eigenaren waren advocaten of andere notabelen. Het boerderijtje van Van de Laar op de Lage Haghorst was voor 1904 altijd in eigendom van notarissen, secretarissen en burgemeesters.

Meerdere huishoudens in een boerderij

Bij een erfdeling werd een boerderij soms door twee of meerdere erfgenamen letterlijk gedeeld. De kinderen van Wouter Cools deelden zijn hoeve met z'n vieren. Zo kreeg een kind de kamer met opkamer en een ander de keuken met de stal. Twee andere kinderen kregen elk o.a. de helft van de aanstede. Het vijfde kind erfde alleen maar percelen grond. Uiteindelijk verhuurde men de hoeve aan een gezin.

In 1756 verdeelde Lambert van de Meijs, gehuwd met Adriaentje Cornelis Tielemans, zijn boerderij onder hun drie kinderen. Paulus erfde: de keuken, de stal, de schuur en de helft van de schop, oven en put. Zoon Martinus kreeg wat percelen grond. De andere helft van de gebouwen waren voor Willem de Laat, die met Marie van de Meijs was gehuwd: de kamer, de kelder, de kelderkamer en de halve schop, oven en put. Het betrof hier de latere boerderij Linnemans.

Soms woonden er twee gezinnen in een woning. Zo kocht Jan van Rooij in 1749 op de Haghorst een schuur met de halve aanstede voor f 262-10-0. Jenneken Andries Schoofs erfde op 3 juni 1720 zelfs 1/7 deel van een hoeve op de Haghorst en ze kreeg ook nog 1/63 deel van de Voorste Watermolen in Baarschot. Aert Lucas Schoofs kocht in 1676 voor f 422,- van Willem Jan Gerrits *de helft van een stede met de helft van de huisinghe, schuere ende schop daerop staende*. De schoonzuster van de verkoper, Anneken Jan Pauwels, bleef de andere helft behouden. Veel later, op 9 april 1696, kocht genoemde Aert Lucas Schoofs een boerderij ter grootte van 17 loopsen, die verkocht werd door curator Pieter van Andel uit Beek.

De eigenaar van de hoeve, Jan Jan Vrancken, was gestorven en de goederen waren *insolvent en geabandondeerd* blijven liggen. Bij de boerderij hoorde ook het nieuw erf genaamd de *Teepel Hoeck*.

De reeds genoemde boerderij die Lambert van de Meijs in 1740 van Hendrik van Diessen kocht mocht hij in drie termijnen betalen. De totale koopsom was f 490,-. Geld lenen deed men overigens onderling en vaak bij familieleden. Willem Merten Willems leende in 1699 20 carolusgulden tegen 5 % rente van Gerrit Sebrechts.

Op 21 februari 1696 trouwde Neeltje Seelmaekers met Adriaen Trompenaars. Hij ging bij haar ouders, ze boerden op de grens van de Haghorst en Moergestel, inwonen. In 1701 sprak de boer met zijn inwonende zwager af een gezamenlijke huishouding op te zetten. Hij bracht

een kapitaal in van f 150,- en beloofde een jaarlijkse rente van 3 gulden 3 stuivers te betalen. Een belastingregistertje uit omstreeks 1730 becijferde de vaste lasten van Adriaen als volgt:

-Adriaen Trompenaers	6-0-0
-landt inde aenstee	7-25-0
-den Borren Stock	4-7-0
-bij Handrick Mijs	0-25-0
-ros om te doen	13-37-0
-een heel beest af	6-16-8

Neeltje en Adriaen kregen een kind, Maria genaamd, die op 24 januari 1718 trouwde met Andries Jan Meulenbroecx uit de Haghorst. Uit dit huwelijk werden vijf kinderen geboren, waarvan er een vrij snel overleed. Zij hertrouwde op 9 februari 1744 met bovengenoemde Jan van Rooij, toen het jongste kind nog maar acht jaar oud was. De moeder van Marie, waar zij bij inwoonde en die tijdens de tweede bruiloft nog leefde, was nog 'heer en meester' van alle erfgoederen. Marie zat dus in haar moeders huishouden en had totaal geen eigen roerend bezit. In 1744 liet men ook vast leggen dat na de dood van oma de vier onmondige kinderen goed verzorgd moesten worden: *in kost en drank kleedinge en reedinge soo wel siek als gesont wassen en vringen bestoppen en benayen, school te laten gaan om leesen en schrijven te leren en in de vrees des Heeren op te brengen*. Pas in 1764 nam zoon Jan de inventaris van zijn moeder Marie over. Dat waren behalve het vee: de ploeg, de eg, de rieken en schuppen, de koebakken, boterstand en melktobben. Maar belangrijk was de *koperen koeketel* die de hele dag boven het open vuur hing te pruttelen. Ook hoorden tot de inventaris twee karren. Allereerst de *laagkar* voor het vervoeren van mest en vervolgens de *hoogkar* voor andere karweitjes.

Goed zorgen voor de kinderen

In 1802 kochten de gebroeders Trompen, Jan en Hendrik, een boerderij op de Haghorst. Zij bestond uit een huis met stal, schuur, schop, tuin en erf, in totaal ruim 3 lopense groot. De eiken- en kastanjabomen hield de verkoper. Ook hoorden er nog de volgende gronden bij:

-de Heining	-het Beersveld
-het Quaad Veld	-den Driehoek
-de Doncq	-den Verlooren Hoek
-de Gasterman	-den Doornakker

Lang zullen Jan en Hendrik samen niet geboerd hebben. Jan, die getrouwd was met Maria Bayens, ging in Diessen aan het Laar boeren en Hendrik werd later schaaпsherder genoemd. Hendrik Hendrik Peters die op de Haghorst woonde en in Diessen schepen was, was getrouwd met Larye van den Nuwenhuysen. Toen Hendrik gestorven was schonk de weduwe in 1531 de hoeve aan hun kinderen. Doch uit de boomgaard hield ze voor zich zelf: *noch sal sy behouden optie oude stede drie van den besten oegstboomen*.

Cornelis Michiel Chielen, in 1573 bijgenaamd *Smeel*, boerde op de Haghorst met Cathelijn Gerit Crols. Zij was geboren bij de Voorste Watermolen in Diessen. Zij hadden geen kinderen. De laatste jaren van hun leven had dit echtpaar al haar goederen opgedragen aan Dirckx Dirx de Mesmaecker. In ruil daarvoor hadden zij een goede oude dag *omme hunne leven lanck hun onderhoud te hebben inne kosten ende drincken ende cleederen*. In 1601 stierf Cornelis. Aert Adriaen Baeyens was vroeg weduwnaar geworden bij Elisabeth Jan van der Schoot. Toen hij weer trouwde deelde hij op 18 december 1680 voor de schepenen de goederen met zijn twee onmondige kinderen: Jenneken van 10 en Adriaen van 12 jaar. Vader Baeyens had tevens de eerste vijf jaren de volgende verplichtingen:

- onderhoud *in cost ende dranck*;
- voldoende *linnen en wollen cleedinghe*;
- hij moest hen *sieck ende gesond ter schole laten gaan omme te late leren lesen en schrijven*.

Na vijf jaar moest hij de kinderen 'uitzetten' met degelijke kleding. Dat gold ook voor de zoon van de herbergier Jan Adriaan Hessels die getrouwd was met Marie Gerit Iva. Zij was reeds twee keer weduwe geworden. De eerste keer van Jan van Spreuwel, waarbij ze kinderloos bleef. Uit de tweede echt met Paulus Lambert van der Meijs had zij vier kinderen. De twee ooms Adriaan Verkuyl en Martinus van der Meijs traden op als momboren ten gunste van de vier kinderen tot de jongste 18 jaar zou zijn.

Jan Willem van Roij erfde zo de boerderij op de Hoge Haghorst met bijbehorende gronden: *Wee Eyck, Knoopke, Meijs Akker, Emmers Drieske, Kuipstuk*. Bovendien kreeg hij de gehele inboedel met koper, tin, linnen en wollen klederen. Ook de landbouwgereedschappen en alle te velde staande gewassen vielen hem ten deel. Erg begrijpelijk, want hij was de enige zoon. Hij moest dan wel zijn vader, weduwnaar geworden, zijn leven lang onderhouden in kost en drank. Hij moest hem goed kleden en zoveel zakgeld geven als hij nodig had.

In 1805 moest Jan Coolen voor de schepenen verschijnen. Hij had een verklaring ondertekend dat hij f 90,- schuldig was aan Antonij Luijbrechts uit Westelbeers. Hij had zijn dochter gedurende drie jaar uitbesteed in dat gezin en m.b.t. het kostgeld had hij reeds 10-15-8 gulden en dus resteerde nog een bedrag van 79 gulden, 4 stuivers en en 8 penningen.

Gebinten en lemen wanden

Veruit de meeste woningen waren boerderijen; het waren veelal slechts armoedige boeren optrekjes. Veel boeren hadden geen eigen boerderij maar moesten er een pachten. Na verloop van tijd kon men soms een eigen boerderijtje kopen. Religieuze of liefdadige instellingen verpachtten hun hoeve meestal aan een dorpsgenoot. Het Groot Gasthuis uit 's Hertogenbosch bezat in 1657 op de Haghorst een boerderij: *huys ende hoff ende aengelagen, so teullant als weylant, ontrent veertien lopense groot synde*. Paulus Cornelisse was de pachter voor 12-10-0 gulden.

Stenen hoeven waren zeldzaam. Toen mijn opa Frans van de Laar begin 1900 het boerderijtje op de Lage Haghorst kocht bestonden de wanden nog uit leem. Na aankoop werd allereerst de 'teynengevel' van het woongedeelte opnieuw uit steen opgetrokken. Ook werd de aloude potstal veranderd in een voorloper van de 'Hollandse stal'. Meestal werd rondom een eiken houten gebint, gefundeerd op veldkeien en een gemetselde schouw, een huis van leem opgetrokken. De wanden waren niet meer dan latten waardoor men rijshout gevlochten had. Na dit *vitselen* ging men over tot het *leymen*: de 'weechten' werden met leem besmeerd. Op het dak kwamen heideplaggen (vlaggen) en rossen. De bijgebouwen maakte men ook wel dicht met gevlochten roggestro.

Begrijpelijk dat de boerderijen erg brandgevaarlijk waren. Zo ging in de jaren '20 van de vorige eeuw het boerderijtje van De Laat, gehuwd met Van de Mosselaar, geheel in vlammen op. Later verrees er een grote nieuwe boerderij; nu Paulissen. Ook het oude boerderijtje op de Hoge Haghorst, waar Spierings boerde, brandde in 1961 geheel af. Ook de boerderij van Van de Wal even verderop, hoewel in steen uitgevoerd, werd eind zestiger jaren flink door brand aangetast.

De bijgebouwen bij een boerenhoeve waren vaak: schaapskooi, varkenskooi, schuur, bijenhal, turfschop en gewoon schop. Wilbrordus Vingerhoets (later Spierings) had zo'n schop vermeld op zijn erf: nummer 375. Het bakhuis stond meestal even verderop. Dat was in ieder geval bij Mijntjeshoef van Willem van Kelkhoven. Het kreeg ook een apart kadastraal nummer: 748. In 1828 had Martinus Heymans op zijn erf ook een bakhuis staan. Ook Jan van der Meijs gaf aan een bakhuis te bezitten. Bij de hoeve van Cornelis Cools stond in 1664 behalve een schuur ook nog een schaapskooi. In zo'n boerderij woonden gemiddeld vijf personen inclusief meid of knecht. De kinderen werden vaak zo snel mogelijk het huis uitgestuurd. Ze werden uitbesteed om te gaan werken. Eigenlijk bestond er een roulatie van kinderen die als knechten en meiden inwoonden.

Pachttermijn van zes jaar

Jan Peter van Oirschot verhuurde in september 1742 zijn boerderij, behalve de prijs van f 18,- per jaar, voor de volgende bepalingen:

-12 voeten rogge;

-100 steen strooy op het dak laten verdekken;

-het huis behoorlijk onderhouden in weegten, want, plaat en vogelrossen; vloer en glaslicht.

De onmondige kinderen uit het huwelijk van Peter Deenen en Catharina Francis Thielens verhuurden een *stede*. Zo werd de complete boerderij met gronden en gebouwen vaak genoemd. Eerst was Jan Jan van Gool de huurder. Meestal was het termijn 6 achtereenvolgende jaren. Alleen kon een half jaar van te voren opgezegd worden. De volgende huurder was na drie jaar Matthijs van Roij in 1767. De volgende was in 1770 Nicolaes van Winterooij en weer drie jaar later kwam Hendrik van Ostaden. Men moest zich houden aan de volgende bepalingen:

-de landerijen moesten goed bemest en bewerkt worden;

-de grachten en wallen (kanten) mochten niet worden verwaarloosd;

-de houtopstand mocht niet met 'scherpe instrumenten' *gequetst of gekreukt* worden;

-men mocht alleen maar de *looveren* (bladeren) uit de wallen krabben;

-het huis zelf goed onderhouden in *weegten, wanden en vogelrossen*;

-bij het verlaten van de hoeve mocht men geen aarde, mest of vettigheid afvoeren dan slechts *drie karren rouw mest*.

Deze verordeningen golden ook grotendeels voor Gerit Jan Vrancken, die op 27 september 1704 een hoeve met 9 loopse huurde. Er werd aan toegevoegd dat hij elk jaar '100 steen recht stro' moest leveren voor de dakbedekking. Tijdens de werkzaamheden moest hij de dekkers gratis kost en drank geven. De latten en de nagels waren voor rekening van de verhuurder. Bovendien mocht de huurder de grachten en kanten alleen met een *griesselse* uitvegen. Gerit Vrancken betaalde f 22,- jaarlijks aan huur met daar nog bovenop 12 vaten koren.

Complete herbouw van een boerderij in 1767

De erfgenamen en kinderen van de familie Meulenbroecx hadden op 12 december 1767 voor de Beekse schepenen laten beschrijven hoe zij hun totaal vervallen boerderij op de Haghorst opgeknapt wilden hebben. Het grote karwei werd ingezet door Cornelis Moonen, een bekende timmerman uit het Diessense *Lurinks Eynd* (Hoekje). Toch zou Jan Paulus Andriessse het omvangrijke karwei gaan klaren voor f 30,-. Tegelijkertijd verkocht de familie Meulenbroecx een aantal eiken bomen en schaarhout bij *de Mistacker, de Bosweij en 'tHoorke*.

Aannemer Andriessse moest het nieuwe huis even breed en hoog bouwen als het oude, 10 voeten van de schuur. Hij moest nog een gebouw neerzetten, 12 voeten van de schuur met een oversteek van 5 voeten. Hierop moest hij de oude zolderrribben plaatsen en de schelft erop timmeren. Aan de westkant kwam een kelder met zolder met ribben erop en een deurgebont met deur. In het huis werd een deurgebont met bovenraam geplaatst *om ligt te scheppen*. Naast de deur kwam een 'glasraam' in de *weegt* (lemen wand). Nadat de gebinten geplaatst waren, misschien werden de oude wel hergebruikt, plaatste men dus de deurgebonten en ramen. Daarna werden de 'weegten' gemaakt, waarna de kapebinten geplaatst werden:

-tussen stal en keuken een weegt maken;

-tussen stal en schuur een weegt maken met platen en weegstijlen en riggelen;

-tussen elke weegt een deurgebond en deur;

-2 stal deurgebonden, 9 voeten en 4 duimen breed, met 2 deuren (potstal);

-10 kapebonden onder het dak, 2½ voet uit elkaar;

-het huis even breed als het oude huis;

-de wurmen achter op het huis op malkanderen maken, schuins;

-de oude op de nieuwe worm daer het spant op moet komen;

-een bedstede in de keuken en in de kamer;

-een sult met toebehoirten;

-achter in de weegt een deurgebond om naar buiten te gaan.

Voor februari 1768 moest het werk opgeleverd zijn. Wellicht gaat het hier over boerderij Van Nunen die juist links voor het kanaal lag. Het blijkt dat de boerderij nog geheel in ‘vakwerkstijl’ werd opgebouwd. Familie Meulenbroecx komt in de archieven wel vaker voor i.v.m. boerderij verkoping in: 1708, 1712, 1715 en 1742. In dat jaar verkochten ze een boerderij aan Paulus van de Meijs. Dat was de boerderij waar nu familie Linnemans woont. De oudst bekende Meulenbroecx is Jan Jan Lemmens Meulenbroecx, die in 1679 getrouwd was met Anneken Jan Scheijven uit de Haghorst. Op 29 juni 1691 verklaarden Jacob en Jenneken Herberts dat ze een gedeelte van de schuld aan Jan Meulenbroecx, nl. 50 van de 100 gulden, hadden afgelost. De akte werd gepasseerd voor de Diessense notaris Francois Sibben alias Sebrechts. Jan overleed in 1723. Zijn vrouw Anneken was een dochter van Jan Hendrick Scheijven en Hendricxken Wilbort Hendrick Paenen.

De inboedel van een boerenwoning

Antoni Joost Schellekens was in 1715 collecteur van de dorpslasten (belasting) en Haghorstenaar Antonie de Louw was in gebreke gebleven bij de betaling. Hij stond reeds achter over de jaren 1712, 1713, 1714 en 1715. Daarom werden bij hem de gewassen op het veld verkocht: rogge, haver, boekwijt en *spurrie in de Boonacker*. Bovendien werden de volgende meubele goederen uit zijn woning verkocht:

-schotels, glas en pinte	0-2-0
-5 stoelen	0-8-0
-het bedt met de gardeijn	0-3-0
-1 kist in de keuken	2-0-0
-2 schappen in de keuken	0-17-0
-aerdewerk	0-2-0
-1 ketel met een tangh	0-5-0

Het woonhuis zelf bestond meestal uit twee vertrekken: de *herd* en de *geut*. In de herd of woonkamer bevond zich de belangrijke schouw waar het gehele jaar een vuur werd onderhouden met musterd en turf. Boven het vuur hing de koeketel (sopketel), waarin de boer een sop maakte van water, graan, meel en kaf voor de koeien. Wilbort Cools had in oktober 1787 een boerderij gekocht, bestaande uit: keuken, kamer, stal, schuur en schop. Tussen 1736 en 1790 boerde Jan Trompenaars op de Haghorst. Hij had een middelgrote hoeve van ruim 7 ha. Zijn boerderij bestond uit de stal en het woongedeelte: keuken en kamer. Zijn akkertjes, beemden, weilanden, bossen en heideveldjes lagen niet alleen op de Haghorst. Hij had in Hilvarenbeek in het Diessensbroek een perceel weiland liggen. In Esbeek beboerde hij ruim 2 lopense zaailand. Goede verbindingen tussen de herdgangen en de percelen waren belangrijk. In de akten lezen we ook vaak bepalingen over ‘het recht van overweg’. In de volkmond wordt dat nog soms *serpetuten* genoemd, hetgeen afkomstig is van het juiste woord: *servituten*.

Het Armbestuur bezat in 1828 een complete zandweg, *uitweg* genoemd. Het kwam uit op het huidige fietspad naar de Hoge Haghorst. Wilbort Gerit Jan had een compleet straatje geërfd, toen zijn moeder in 1678 gestorven was. Ten zuiden grensde het aan de *Gemene Straet*.

De veestapel was maar klein

Meestal waren er maar twee tot vier melkkoeien. Kleine boertjes hadden vaak zelfs geen eigen koeien, nodig voor de onontbeerlijke productie van mest, maar huurden een of meerdere koeien. Zij werden *houwkoeijen* genoemd. Op 17 november 1755 huurde Adriaan de Roij

voor één jaar een 'roodbont koebeest' van vier jaar oud van Wilbort Vingerhoets. Hij beloofde voor schepenen de koe *ordentelijk in 't voeder te zullen houden*. De productie van melk, boter en leer was minder belangrijk dan het maken van mest! Het waren ook maar schrale kleine heikoetjes die op stal bleven: de potstal, de belangrijke plaats voor de mestmaking. De potstal was eigenlijk een kuil waarin de koeien elke dag droog materiaal kregen om de zeik te absorberen: afgemaaide heide, strauwsel. Per ha. hadden de akkertjes per jaar niet minder dan 90 karren mest nodig. Begrijpelijk dat het akkerareaal niet zo maar groeide. Pas rond 1900 kwam verandering in dit eeuwenoude systeem en kon mede door de komst van kunstmest nieuw land uit heide ontgonnen worden.

Anneke, weduwe van Jan Gerritsen, en haar onmondige kind waren in 1683 in armoede achtergebleven. Op 5 mei van dat jaar werden haar bezittingen, waaronder het vee, op de Haghorst van de hand gedaan:

-een rode koe	23 gulden	0 stuiver
-een zwaarte blaarkop	17	0
-een rode vaars	12	0
-een zwarte koe	19	0
-een rood kalf	7	10
-een kalf	2	8
-een paard	35	10
-17 schapen	28	1

Hieronder volgt de lijst van 'hoorngeld en bezaaide landen' van 1 oktober 1772. De oppervlakte werd in 'lopensaat' vermeld. De volwassen runderen noemde men 'hele beesten' en de kalveren werden *halve beesten* genoemd. Ander soort vee werd hier niet opgesomd.

naam bewoner	loopsen	hele beesten	halve beesten
Antonie Hermans	46	8	2
Adriaan Laurens de Kort	24	6	1
Gerit Servaes Sebrechts	2½	-	-
Adriaan van Rooy	18	4	2
Adriaan Pasmans	-	-	-
Jan Hessels	7	1	-
Goyert Verkuylen	14	3	1
Huybert Jan Moonen	12	2	-
Adriaan van de Pol	-	-	-
Jacobus Moonen	14	-	4
Jan Jan van Gool	8	2	2
Peter van de Ven	10	3	2
Jan Hendrik Pluym	20	3	2
Jan van der Meijs	12	3	1
Jan Gerit Sebrechts	2½	-	-
Adriaan Adriaanse	12	3	1
Cornelis Vos	12	2	1
Adriaan Jan van Hoof	3	1	-
wed. Johan Walschots	12	3	-
Jan de Brouwer	10	3	-
Adriaan Gerit van Hoof	8	2	-
Francis van der Meijs	18	2	2
Jan Dirk de Cort	14	2	1
Laurens van Dooremalen	18	3	2

Dirk van Corven	11	2	-
Mathijs Paulus Andriessse	8	4	-
Cornelis Schoofs	14	-	3
Andries van Oirschot	3	1	-
Peter van Hoogstraten	15	3	1
Lambert Peter Luybrechts	13½	4	-
Peter Hijnen	-	-	-
wed. Cornelis van den Born	13	3	1
Servaes Sebrechts	12	2	1
Wilbort van Hoof	16	2	1
wed. Hendrik Mallens	20	5	2
Adriaan van den Born	18	2	2
Willem van Roy	25	2	2
Johanna Cox	12	2	1
Jan Peter van den Hout	14	3	1
Hendrik Jan Lambrechts	22	4	3
Jan Hendrik Lambrechts	18	5	1
Jan Peter Couwenberg	-	-	-
Gerard Woestenberg	14	3	1
Mathijs van Roy	10	1	-
Johannes van Roy	8	2	-
Nicolaas Noyens	12	2	-

De grootste boer op dat moment was Antonie Hermans met maar liefst 46 loopsen en acht koeien. Hij was dan ook pachter van de grote Mijntjeshoef. Nummer twee op de lijst was ook een goede tweedemet zes koebeesten en een kalf. Het betreft de huidige boerderij van familie Vermeer op de Lage Haghorst. Willem van Roy, die ook een bestuursfunctie in Diessen bekleedde, was met 25 loopsen ook een grote boer. Ook zien we enkele 'boertjes' die helemaal geen grond bewerkten of vee hielden.

Geen paard maar wel schapen en bijen

Het hebben van een paard, gezien de waarde in de tabel, was ook een luxe. Bij de boerderij van Jan van Spreeuwel stond in 1764 wel een paardenstal. Maar dat was ook een grote boer, gezien zijn erfdeling. Meestal had men een trekos. Na een jaar hard werken kon die worden vetgemest en geslacht. Jan Jan Gerrits, die borgemeester was op de Haghorst in 1703, had de rekening van de belastingopbrengsten niet sluitend kunnen krijgen. Daarom werden publiek verkocht: *een bleecke roij veers*. Vervolgens kocht Claes Claes Otten daar op 21 juli 1706 ook nog *een roijen osch* voor f 11,-. Verder had elke boer schapen. Had men een grotere kudde dan had men een *scheper* in dienst. Deze dieren werden ook voor de mest gehouden; verder uiteraard voor de wol en het vlees. In 1764 sprak men van de *Schaapswei*. Ook bij de boerderij van Francis van Gool, later Van de Bruggen, hoorde een perceel de *Schaapswei*. Kippen en ander soort pluimvee scharrelden ook op het erf rond. De meeste boeren hielden ook bijen, die op de heidebloemen vlogen. De honing was nog een belangrijke zoetstof en de bijenwas was nog een niet te missen verlichtingsmiddel. Het Biegilde, waarschijnlijk bestond het al in 1558, bezat op de Haghorst een perceel grond. Jan Trompen was eigenaar van het perceel de *Verlooren Hoeck* dat aan de oostkant grensde aan de *Biegulde*. Wouter Trompenaars verkocht in 1776 zaailand *den Driehoek* dat ten westen grensde aan de *Biegulde*. Bij de boerderij van Willem van Roij hoorde het heideveld de *Honings!* Tot slot kweekte men

vis in de wouwers en vennen. Ten oosten van de Hoge Haghorst richting de Baest lag *de Wouwer*. De kinderen Jansen verkochten in 1791 een stuk heide met de naam *Pastory Wouwer*. Daar wemelde het trouwens van de vennen. Bij de boerderij van Cees van de Laar hoorde in de 17^e eeuw een perceel *het Witven* genaamd. De gekleurde kadasterkaart uit 1840 laat ongeveer 7 waterkuilen zien op de ‘centrale gemeeynt’ van de Lage Haghorst.

Niet alleen rogge verbouwen

Het gezegde ‘eeuwige roggebouw’ is zeker op de Haghorst van toepassing. Deze graansoort domineerde eeuwenlang op de hoge droge zandige akkers. Dit winter- of broodgraan werd vanaf half september ingezaaid en geoogst vanaf 20 juli. Men bakte er brood van. Het kaf, *crinselen* genoemd, en het *buystel* werden als veevoer gebruikt. Dit uitgedorsen roggestro werd ook als dakbedekkingsmateriaal gebruikt. Een van de zomergranen was haver. Die werd vanaf half april ingezaaid en gebruikt als veevoer. Christiaan Gerrits weduwnaar van Jenneken de Mesmaecker verkocht op 5 oktober 1671 *het Haverland*. Ook werd er *evie* of *evene* (haversoort van mindere kwaliteit) geteeld. Het andere zomergraan, gerst of *brouwcoren* genoemd, werd vooral voor de bierbrouwerijen verbouwd. Jan van Dommelen bezat de *Garstacker* en Jan Jacobs de *Gerstacker*. Ook zag men veel boekweit op de velden. De momboir Mathijs de Crom en de toeziender Willem van Roij verkochten ten behoeve van de onmondige kinderen (nog niet volwassen) van Jan Peter van Roij *den boekwijt, gras en hoiij*. In de laaggelegen broekgronden en beemden werd vooral hooi gewonnen. Pas in de zomer kon men daar vanwege de drassige bodem hooi maaien. Veel boeren bezaten percelen in het Broek met de naam: *Hoeying*.

De kinderen van Marten Sibben verkochten in 1717 een gedeelte van hun oogst: *coorn en boekwijt*. Zowel mens als dier aten van de boekweitpap. Vervolgens verbouwde men nog spurrie en koolzaad. Omdat Aert Roosen de rekening als collecteur niet sluitend kon krijgen werden bij hem publiek verkocht: *de hofvruchten als vlas en camil*. Jan Molenbroecx deed tegelijkertijd 2 *ruggen coorn op de Mijsacker en coorn op 't Ouland* van de hand. Adriaen Adriaens verkocht in de zomer van 1742 *het ront saet in de aenstede*. Het voordeel was dat die geen extra bemesting nodig hadden. Andere soorten waren: lijn- en raap- en hennipzaad. Achtereenvolgens te gebruiken voor linnen, raapkoeken en touw. Begin 18^e eeuw telde men ook reeds aardappelen die *patrassen* werden genoemd.

Rondom de boerderij trof men vaak opgaande bomen aan, waaronder het eikenhout zeer geschikt was om als timmerhout te gebruiken. Elk jaar vonden er verkopeningen plaats van ‘kopen bomen’. De kinderen De Crom verkochten in 1748 eiken, essen en wilgen. Francis Tielens verkocht een grote partij bomen in oktober 1728:

-16 boomkens: berken, elsen en clateren in de Broekstraat;

-14 willighskes;

-2 willige bomen;

-5 witbomen en een lindeboom;

-1 mispelbos.

Fruithout en hout tierden welig

Het rijs- en schaarhout groeide volop tussen de percelen op de houtwallen. Zij werden om de drie jaar gekapt of eerder. Het diende om te bakken en te *tuynen*: er werden eenvoudige maar doeltreffende omheiningen van gemaakt. De H. Geestmeester Dirk Marten Dircken verkocht op 24 februari 1698 ten behoeve van de armen schaarhout in het *Rouw H. Geest Velt*. De kinderen van Willem Aert Roest verkocht een jaar later verschillende kopen schaarhout dat op de percelen van de boerderij van hun vader groeide: *in den Achtersten Acker, int Broekeynt en in de Bocht*. Adriaen van Vaerle, hoevenaar op Mijntjeshoef, liet de vorster 18 kopen schaarhout verkopen dat afkomstig was van de wallen rondom de akkers.

Bij de boerderij hoorde altijd een tuin of hof, die vaak *boonhof* genoemd werd en waar de groenten gekweekt werden. Dan moeten we denken aan: labonen, erwten, paardenbonen en snijbonen. Bij de boerderij van Elisabeth Cools, later Jantje Evers, Vriens en Vromans, hoorde de *Boonacker* en het *Hoffken*. Jan Willem van Roij verkocht in 1795 bouwland 't *Heufke* voor f 91,-. Ook komen we veelvuldig de benaming 'Coolhof' tegen. In de literatuur spreekt men bijna altijd van 'groententuin'. Ik meen te moeten veronderstellen dat het hier een 'opslagplaats van turf' betreft! Behalve 'steenkool' en 'houtskool' kende men vroeger 'boskool': turf. Ook de familienaam Cools, die in de Haghorst voorkwam zal op deze betekenis duiden. Nicolaes Cools, burgemeester van de Haghorst in 1741, verpachtte gras met de nawei *int Welde Veld, inde Stobberdonck en int Franke Veldeke*.

Sommige boerderijen bezaten een boomgaard. Daarin trof men vooral appel- en perenbomen aan. Doch perzik-, pruimen- en notenbomen waren niet onbekend. In de 17^e eeuw waren de boeren op de Haghorst zelfs actief in de fruitteelt. Van de 50 boeren hadden er 6 in 1662 een boomgaard met fruit met een oppervlakte van 2 hectare. Zo bezat Jan Hendrick Scheijven in 1680 een *Groese in de Boomgaard*. Het was ruim 2 lopense groot. En Hendrick Jan Jans bezat het perceel dat heette: *den Boomsaet met de Canten en den Dries*. Bij Mijntjeshoef hoorde ook een boomgaard van 2 lopense. Toen Hendrik Cools zijn boerderij in verschillende delen verkocht eiste hij dat de fruitbomen bij de hoeve zelf bleven. Joost Jan Mallens had bij zijn huisje alleen een hof van 2 lopense en een evengrote *Groes in den Boomgaard*. De kinderen De Crom verkochten in 1748 1 appelboom en maar liefst 7 *keerse bomen*.

Ook nog andere beroepen op de Haghorst

Laurens van Doormalen woonde op het *Heieind*, alwaar hij een boerderij runde met een herberg. Bij deze herbergier die op de grens met Oostelbeers woonde werd op 18 oktober 1787 een boerderij verkocht aan Wilbort Cools. Meteen werd de hoeve liefst in 51 kopen weer doorverkocht aan de kinderen Laurens Cools. Andere tappers of herbergiers waren Adriaan Hessels en Aert Lucas Schoofs. Bier werd op de Haghorst gebrouwen door de koopbrouwer Cools en de huisbrouwer Cornelis Sebrechts. De Diesense koopbrouwer Cornelis Nicolaes Otten pachtte in 1698 *slants thiende over de Haghorst*.

Bovengenoemde Van Doormalen was in 1767 vanuit Tilburg naar de Haghorst gekomen. Naast boer en herbergier was hij ook 'charron', raay- of wagenmaker. Generaties lang oefenden de Van Doormaals dit beroep uit. De oudst bekende stamvader, Jan Dirks van Doormalen die omstreeks 1540 geboren was, was in 1570 al rademaker in Beek. Acht generaties later was Henricus van Doormaal, overleden op 12 april 1890, nog steeds wagenmaker in Diessen.

In 1774 moest er een nieuwe brandspuitwagen komen. Bij de aanbesteding vanuit het dorpsbestuur van Diessen zette Laurens van Doormalen in met f 50,-. Hij moest een houten vierwielige wagen maken, waar de brandspuit ruim op geplaatst kon worden. De lengte moest 8 en de breedte 4 voet zijn (dat is 2.50 bij 1.20 meter) Achteraan kwam een 'hangbord met ketting'; alle materialen en emmers moesten er op kunnen liggen. De *vaerraden* moesten 'blokragen' zijn van verschillende diameter. De voorste wielen kregen een doorsnede van 37 duim en de twee achterste moesten zo groot zijn dat de wagen waterpas kwam te staan! De wielen, raamwerk en assen moesten van goed eikenhout gemaakt worden, zonder *vuur, vouw of spint*. De banden en bussen werden vervaardigd uit het zwaarste bandijzer. Al het houtwerk zou twee keer met rode olie worden geverfd. Van Doormalen uit de Haghorst mocht de wagen echter niet maken, want Adriaen Cornelis Leemans werd met f 40,- de aannemer.

In 1540 verkocht Everaert Peter Everits, *alias die Smit*, zijn hoeve aan zijn dochter Peterken. Zij was gehuwd met Jan Wilborts van den Nieuwenhuysen, *alias Brouwers*. De boerderij betrof *den Luyten Hoff gelegen op Haegorst*.

Behalve boer en tapper ook winkelier

Dan was er nog Jan Laureys Vrancken, *alias de Molder*, die omstreeks 1600 op de Haghorst woonde. Zijn kleinzoon Adriaen erfde de goederen en verkocht ze weer aan zijn broer Gerrit. Huybert Lambert Moonen, geboren op 7 mei 1753, was timmerman. Hij was getrouwd met Adriana Jan Willem van den Bor en woonde op de *Leege Haeghorst*, alwaar hij ook nog boerde. Samen met zijn zwager Wilbort Appels was hij ontvanger van de belastingen van de Haghorst. Zijn tante Maeyken Lambert Moonen was in de tweede echt gehuwd met achterneef Pauwels Huybrecht Rijcken. Zoon Aert was op de Haghorst omstreeks 1720 veehandelaar. Een andere zoon, Huybrecht, was daar in die tijd Heilige Geestmeester. Vervolgens was er ook nog Jurina Aert van Hooff. Zij was *bagijntje op den Bagijnhove* te Turnhout geworden. Op 15 april 1697 verkocht zij op de Haghorst haar beemd, genaamd *Smolders Veldeke* aan Willem Raessen.

Maria Deenen woonde in Antwerpen en liet in 1791 haar boerderij door haar broer uit Almkerk verkopen. Francis Jan van Gool kocht de hoeve, die vroeger ook wel *Koeweihoeve* genoemd werd. Het betrof de huidige boerderij in de Beneficiestraat.

Vorster Jan Pellen bracht in 1677 Aert Lucas Schoofs en Andries Pauwels Seelmakers voor de schepenen. Schoofs had nog f 22,- te goed i.v.m. geleverde *winckelwaren*. Blijkbaar was hij behalve tapper ook winkelier op de Haghorst. Het was een ideale plaats op de splitsing naar Moergestel. Nu staat er de manege en Van de Wal bouwde er een nieuwe boerderij naast. Jan Paulus Andriessse was timmerman van beroep. In 1767 herstelde hij de vervallen boerderij van de kinderen Meulenbroecx. Anthonie van Corven was president-schepen van Moergestel en bezat 1/5 deel van de boerderij waar nu familie Vermeer woont. Theodorus Mesmaeckers was Meester Chirurgijn in Turnhout. In 1736 vermaakte hij zijn boerderij op de Haghorst aan zijn dochter Johanna die met Cornelis van Hoof getrouwd was en in Beek woonde.

Op 16 juni 1664 werd de aanstede met schapenkooi en schuur verkocht aan Cornelis Laureys Cools. Vroeger eigenaar was Heer Arnoldus Cools, *doctor in de medicijnen*. Hij woonde uiteraard niet op de Haghorst en was getrouwd geweest met Juffrouw Geertruyt van Daesdonck. Die huwde later met Peter Laureys Cools en ze kregen twee kinderen: Claesken en Geertruyt. Dan was er ook nog de protestantse schoolmeester Hendrik de Crom. Maar die werd niet oud en kwam door een vechtpartij, na een drinkgelag in het Hooghuis, op de Lage Haghorst om het leven.